

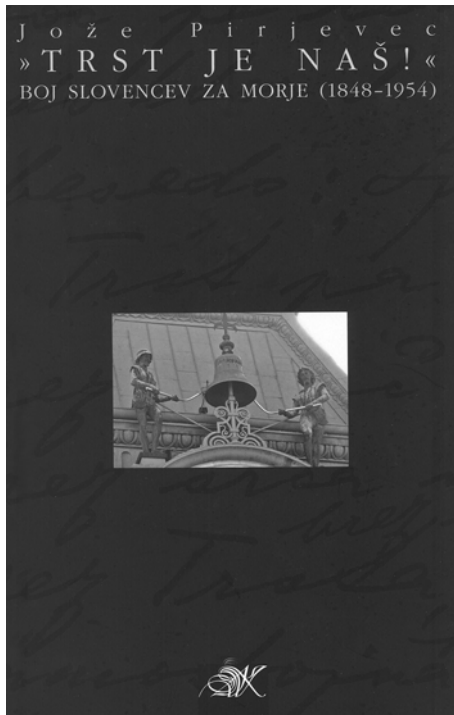
pogosto tudi trajne osebne vezi. Verjetno je bolnike, meni avtorica, še toliko bolj zbližala skupna izkušnja te stigmatizirane socialne bolezni, ki je za bolnika skoraj neizogibno pomenila tudi izločenost iz družbe na tak ali drugačen način, o vsakršnih drugih družbenih posledicah tuberkuloze pa tako ni potrebno izgubljeni besed.

Zajetna monografija Zvonke Zupanič Slavec je tako še en dragocen prispevek k slovenski zgodovini medicine, ki na dokumentaričen način združuje tako prvine intelektualne kot tudi socialne in kulturne zgodovine, in je kamenček v mozaiku še zdaleč ne povsem jasne podobe o vsem, kar je v preteklosti usodno ogrožalo človekovo zdravje.

Urška Železnik

Jože Pirjevec: "TRST JE NAŠ!" BOJ SLOVENCEV ZA MORJE (1848–1954). Ljubljana, Nova revija, 2007, 542 str.

Knjiga Jožeta Pirjevca "Trst je naš", ki je izšla konec leta 2007, je bila bodisi v strokovni bodisi v širši javnosti zelo dobro sprejeta, saj je v naslednjem letu pri založbi Nova revija že izšel ponatis. Avtor, predavatelj na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem in raziskovalec Znanstveno-raziskovalnega središča v Kopru ter, med drugim, redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, na kateri vodi Odbor za preučevanje narodnih manjšin, je slovenskemu, a tudi tujemu, predvsem italijanskemu bralstvu, dobro znan. Njegov opus obsega več desetlin znanstvenih in strokovnih člankov, ki so izšli v revijah v Sloveniji, Italiji, Avstriji, Nemčiji in drugod, a tudi mnoge monografske publikacije, zlasti v slovenščini in italijanščini, ki pa so nato izšle tudi v prevodih. Po poglobljenih študijah, ki jih je Pirjevec posvetil zgodovini vzhodne Evrope v zadnjih dveh stoletjih (kot npr. *Storia della Russia*), jugoslovanskim tematikam (Tito, Stalin in Zahod; Jugoslavija 1918–1992; Jugoslovanske vojne), se je v svojem zadnjem delu vrnil k preučevanju zgodovine mesta, v katerem živi. Analizi zapletene tržaške preteklosti se je posvetil že z delom *Tržaški voz*, v katerem je preučil tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni in dogajanje v mestu v naslednjih desetletjih, v širši perspektivi italijansko-slovenskih (jugoslovanskih) odnosov ter s posebnim poudarkom na stanje slovenske manjšine na tem območju. Zgodovini slovenske narodne skupnosti v Italiji je, poleg številnih člankov, posvetil tudi monografijo, ki sta jo sestavila z Milico Kacin Wohinz (*Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*), tako da je novo delo še en segment mozaika, ki ga je v zadnjih desetletjih sestavil Jože Pirjevec.

V delu "Trst je naš" se je tokrat posvetil vlogi Trsta, kot piše v uvodniku, "znotraj slovenskega političnega življenja v obdobju 1848–1954" (Pirjevec, 2007, 11). V svoji pripovedi avtor sledi kronološkemu sosledju dogajanj začeniši z revolucionarnim letom 1848, ki pa je bilo v zgornjejadranskem mestu, v primerjavi z drugimi okolji habsburške monarhije, vse prej kot revolucionarno. Kljub temu pa so tistega leta tržaški Slovenci, v sodelovanju z drugimi slovanskimi narodi, živečimi v naglo razvijajočem se pristaniškem mestu, ustanovili svojo prvo nacionalno-politično organizacijo z imenom Slavjansko društvo. Hkrati, kar avtor posebej poudari, je bil Trst s Primorjem (koroški duhovnik Matija Majar je tej enoti prišteval tudi Benečijo) vključen v zahteve Zedinjene Slovenije, kar predstavlja pomemben mejnik za uveljavljanje per-

cepcije o "našem" Trstu. Prvi sklop, ki nosi naslov Od vzpona tržaškega pristanišča v 18. stoletju do propada Avstro-Ogrske, avtor nadaljuje z opisom stanja v drugi polovici 19. stoletja, v katerem izpostavlja zlasti nacionalne teme, ki so pretresale zgornjejadransko območje, a hkrati celo habsburško državo, kot npr. težnje za uvedbo trilateralizma oziroma nasprotujoče si zahteve za postavitve univerze v Trstu. Medtem ko je italijanska liberalna politična večina zahtevala italijansko univerzo v Trstu, ni bila pripravljena sprejeti zahtev Slovencev niti na ravni osnovnih šol v mestnem središču, kaj šele vseučilišča. Slovenci pa so si bili glede postavitve slovenske univerze neenotni in so jo nato dosegli šele po prvi svetovni vojni leta 1919 v Ljubljani, v novi, jugoslovanski državi. Svetovna vojna je pretrgala razvoj mesta in avtor se v tem delu posveti predvsem ozemeljskim zahtevam po zgornjem Jadranu in slovenskem nasprotovanju londonskemu paktu, na podlagi katerega je Italija maja 1915 stopila v vojno na strani antante in ki je predvideval priključitev Trsta in Avstrijskega primorja ter delov Dalmacije Italiji. Po razpadu Avstro-Ogrske in nastanku novih državnih enot se avtor ustavi pri osvetlitvi naivne zaverovanosti v principe o samoodločbi narodov, katerih glavni glasnik je bil ameriški predsednik Woodrow Wilson, in zmotnemu prepričanju, da bo mejni spor v zgornjem Jadranu rešila mirovna konferenca v Parizu. Italija ni izpustila Trsta, ki ga je bila zasedla 3. novembra

1918 in primorski Slovenci so se prvič znašli v mejah Kraljevine Italije. Temu obdobju Jože Pirjevec posveti posebno poglavje, ki zajema celotno obdobje med svetovnim vojnima; najprej opiše nacionalno stanje v prvih povojnih letih in, glede na to, da je večji del obdobja zaznamovala vladavina fašistične diktature, odnos Mussolinijevega režima do Trsta, tržaških Slovencev in njihovo (ne)sprejemanje fašistične ideje ter režimskih metod. Posebej izpostavlja odnos slovenskih socialdemokratov, komunistov in liberalnega meščanskega tabora do novega stanja, delovanje najpomembnejših akterjev in voditeljev (Lavo Čermelj, Josip Vilfan, Engelbert Besednjak, Ivan Regent, Vladimir Martelanc, Dragutin Gustinčič in drugi) v povezavi z usodo mesta. Njegov položaj je namreč z izbruhom druge svetovne vojne in predvsem z italijanskim napadom na sosednjo Jugoslavijo pridobil nove razsežnosti.

V tem podrobno opisanem delu avtor prikazuje razne med seboj sprte slovenske skupine, ki so med drugo svetovno vojno delovale bodisi v Sloveniji (partizanski in protipartizanski tabor) bodisi v tujini (v okviru Jugoslovanske begunske vlade in drugih skupin, kot je bil Jugoslovanski odbor iz Italije Ivana Marije Čoka in Ivana Rudolfa) in njihove ozemeljske zahteve glede nove razmejitve s sosednjo Italijo. V kronološkem zaporedju analizira razprave o Trstu po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 in nastanku nemškega *Adriatisches Küstenland* in pravilno opozarja na nedoslednosti ter nedorečenosti znotraj naraščajočega komunističnega gibanja (odnos italijanske komunistične partije in KP Slovenije do tržaškega vprašanja), ki je stavilo na internacionalizem, a ni uspelo rešiti nacionalnega vprašanja, ki je bilo v Trstu in zgornjem Jadranu še kako občuteno. V celotnem tekstu odlikuje avtorjevo pisanje širina, s katero se loteva posameznih vprašanj, kar je še posebej potrebno pri opazovanju usode Trsta in okolice proti koncu svetovnega spopada, ko je bilo vprašanje pripadnosti vse manj italijansko-slovensko (kvečjemu jugoslovansko) vprašanje in je Trst vse bolj postajal jabolko spora na mednarodni ravni. Jugoslovanska vojska je namreč prehitela zahodne zaveznike v dirki za Trst, a se je morala zaradi anglo-ameriškega pritiska umakniti iz Trsta in se je nastanila v vzhodnem delu dežele v pričakovanju določil mirovne konference.

Kot po prvi niti po drugi svetovni vojni diplomati, zbrani v Parizu, niso bili sposobni dobiti ustrezne rešitve v zgornjem Jadranu. Julijsko krajino, ki so jo kmalu po končanih bojih preimenovali v Svobodno tržaško ozemlje (STO) in jo razdelili na dvoje, v cono A in B, so leta 1947 porazdelili med Italijo in Jugoslavijo, Trst z bližnjo okolico pa so Anglo-Američani obdržali pod lastno kontrolo. Avtor elegantno predstavi diplomatski boj, ki je potekal v tem povojnem času in v zadnjem, najobsežnejšem delu knjige analizira vse najpomembnejše etape, ki so zaznamovale povojni Trst in še danes predstavljajo na lokalni, a v zadnjem desetletju vse več tudi na meddržavni ravni, temo pogovorov (in polemik) na najvišji politični ravni. Pripoved zaključí s podpisom Londonskega memoranduma oktobra 1954, ki je, če že ne *de iure*, vsaj *de facto* sklenil vprašanje o pripadnosti Trsta.

Knjigo še posebej odlikuje zelo privlačen slog pisanja, predvsem pa širina Pirjevčeve analize, ki sega po izredno širokem izboru še neuporabljenega gradiva iz mnogih arhivov, še zlasti iz Londona, a tudi iz Washingtona, Moskve, Ljubljane, iz Vatikana, a tudi zasebnih zapuščin, kot npr. tiste Vladimira Velebita ali Rudolfa Ursinija Uršiča ter drugih virov, kakršen je tipkopolis Dragutina Gustinčiča: *Die Nationale Frage der Slowenen* (Slovensko nacionalno vprašanje), ki jih avtor mojstrsko združi v privlačno pripoved. Analiza se zaključi z ugotovitvijo, da Trst sicer ni naš, a je tako pravzaprav bolje, saj je slovenska država v zameno za "tradicionalno slovensko obalo" od Trsta do Devina dobila obalo od Kopra do Portoroža. Zato je bil v tem smislu "boj Slovencev za morje", kot se glasi podnaslov knjige, tudi brez Trsta – ali morda prav zaradi tega – uspešen.

Glede na uspeh knjige lahko upamo, da bo v bližnji prihodnosti delo prevedeno tudi v druge jezike, zlasti v italijanščino, saj je mit o Trstu kot najbolj italijanskem mestu še vedno trdno prisoten, kar pa v osnovi preprečuje pogled "drugega" in onemogoča dialog na enakovredni ravni. Primerno bi bilo delo prevesti tudi v angleščino in nemščino, a zaenkrat je uspeh Pirjevčevega dela v slovenskem prostoru, kjer mentalni horizont prevečkrat ne sega dlje od praga lastnega, ozkega domačega okolja, kaj šele čez državno mejo, morda znak samozavesti, da je Trst (tudi) naš.

Borut Klabjan